

Grzegorz LEW¹
Magdalena RZYM²

BADANIE RZETELNOŚCI I WIARYGODNOŚCI SPRAWOZDAŃ FINANSOWYCH – WYBRANE PROBLEMY

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych problemów związanych z jakością badania sprawozdań finansowych. W zależności od stosowanego prawa, wycena środków trwałych może powodować ich prezentację w różnych wartościach, a mimo to, te różnice nie wpływają na wiarygodność i rzetelność sprawozdania finansowego. Wydanie przez biegłego rewidenta pozytywnej opinii na temat wiarygodności i rzetelności sprawozdania finansowego jest istotnym czynnikiem ograniczającym ryzyko decyzji podejmowanych przez zarządzających, właścicieli i inwestorów.

1. WPROWADZENIE

Celem sprawozdań finansowych jest dostarczanie informacji o sytuacji majątkowej i finansowej oraz o dokonaniach finansowych przedsiębiorstw. Informacje te są przydatne dla różnych grup odbiorców, takich jak właściciele, przedstawiciele organów stanowiących spółek, potencjalni inwestorzy, kontrahenci, instytucje finansowe czy pracownicy. Sprawozdania finansowe generowane przez rachunkowość finansową bywają również wykorzystywane w rachunkowości zarządczej, np. jako podstawa egzekwowania i rozliczania odpowiedzialności kadry zarządzającej.

Realizacja tego celu stawia przed sprawozdaniem finansowym podstawowy wymóg rzetelnego i jasnego przedstawiania sytuacji majątkowej i finansowej przedsiębiorstwa oraz jego wyniku finansowego³. Rzetelna i jasna prezentacja rzeczywistości gospodarczej jest nadrzędną zasadą rachunkowości. Spełnienie w praktyce tej zasady determinuje przydatność sprawozdania finansowego jako źródła informacji, na podstawie których podejmuje się decyzje.

Z kolei uzyskanie wiarygodnego obrazu rzeczywistości gospodarczej przedsiębiorstwa oznacza ujęcie zdarzeń gospodarczych w księgach rachunkowych oraz ich wykazanie w sprawozdaniu finansowym zgodnie z ich treścią ekonomiczną⁴. W przypadku niezgodności pomiędzy istotą ekonomiczną zdarzeń gospodarczych a ich formą prawną zarówno Ustawa o rachunkowości, jak i Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) przesądzą o wyższości treści ekonomicznej nad prawną. Typowym przykładem takich zdarzeń, spotykanych w praktyce biegłych rewidentów, jest sposób kwalifikowania umów leasingowych. Różne ich ujęcie w księgach rachunkowych i późniejsza prezentacja w sprawozdaniu finansowym może w istotny sposób wpłynąć na zniekształcenie niektórych pozycji tego sprawozdania.

¹ Dr Grzegorz Lew, Zakład Finansów i Bankowości, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska.

² Mgr Magdalena Rzym, Deloitte Audyt sp. z o.o.

³ Art. 4 ust. 1 Ustawy z 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 2009 nr 152, poz. 1223, ze zm.

⁴ Art. 4 ust. 2 Ustawy o rachunkowości.

Celem artykułu jest wykazanie braku wpływu różnych metod wyceny rzeczowych aktywów trwałych, powodujących wycenę tych składników w innej wartości, na rzetelność i wiarygodność sprawozdań finansowych.

2. BADANIE SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO

Sprawozdanie finansowe jednostek podlegające corocznemu badaniu składa się z bilansu, z rachunku zysków i strat, z informacji dodatkowej, obejmującej wprowadzenie do sprawozdania finansowego, dodatkowe informacje i objaśnienia, oraz z zestawienia zmian w kapitale (funduszu) własnym i z rachunku przepływów pieniężnych.

Celem samego badania sprawozdania finansowego jest wyrażenie przez biegłego rewidenta pisemnej opinii oraz raportu o tym, czy sprawozdanie finansowe jest zgodne z zastosowanymi zasadami (polityką) rachunkowości oraz czy rzetelnie i jasno przedstawia sytuację majątkową i finansową, jak też wynik finansowy badanej jednostki⁵.

Art. 65 ust. 1 zmieniony przez art. 1 pkt 36 ustawy z dnia 18 marca 2008 r. (Dz. U. 08.63.393) zmieniającej nin. ustawę z dniem 1 stycznia 2009 r. i ma zastosowanie po raz pierwszy do sprawozdań finansowych za rok obrotowy rozpoczynający się w 2009 r.

Opinia powinna w szczególności stwierdzać, czy badane sprawozdanie finansowe zostało sporządzone na podstawie prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych zgodnie z określonymi ustawą zasadami rachunkowości. Określa również, czy sprawozdanie jest zgodne co do formy i treści z obowiązującymi jednostkę przepisami prawa, statutem lub umową oraz czy przedstawia rzetelnie i jasno wszystkie istotne dla oceny jednostki informacje⁶. Poprzez zobowiązanie biegłego rewidenta do wykazania w opinii z przeprowadzonego badania sprawozdania finansowego, czy księgi rachunkowe są prowadzone rzetelnie i jasno, ustawodawca podkreśla znaczenie tego aspektu jako podstawowej zasady prowadzenia rachunkowości i sporządzania sprawozdania finansowego.

Ogólnie rzecz ujmując, należy przyjąć, że zasady są zasadami między innymi jeśli pozostają niezienne przez określony czas. Ale w przypadku rzetelności i jasności danych prezentowanych w sprawozdaniu finansowym ustawodawca pozwala dokonywać zmian nawet w trakcie roku obrotowego. Zgodnie z art. 8 ust. 2 Ustawy o rachunkowości jednostka może w celu rzetelnego i jasnego przedstawienia sytuacji – ze skutkiem od pierwszego dnia roku obrotowego i bez względu na datę podjęcia decyzji – zmienić dotychczas stosowane rozwiązania na inne przewidziane ustawą. Zmiana dotychczas stosowanych rozwiązań wymaga określenia w informacji dodatkowej wpływu tych zmian na sprawozdanie finansowe wymagane innymi przepisami prawa, jeżeli zostały one sporządzone za okres, w którym powyższe rozwiązania uległy zmianie. W przypadku takim należy w sprawozdaniu finansowym jednostki za rok obrotowy, w którym zmiany te nastąpiły, podać przyczyny tych zmian, określić liczbowo ich wpływ na wynik finansowy oraz zapewnić porównywalność danych sprawozdania finansowego dotyczących roku obrotowego poprzedzającego rok, w którym dokonano zmian⁷.

Wynika z tego, że zasada rzetelnego i jasnego obrazu rzeczywistości w sprawozdaniu finansowym jest faktycznie zasadą nadrzędną. Inne zasady rachunkowości, które w istocie

⁵ Art. 65 ust. 1 Ustawy o rachunkowości.

⁶ Art. 65 ust. 2 Ustawy o rachunkowości.

⁷ Art. 8 ust. 2 Ustawy o rachunkowości.

także są konieczne do stosowania, mają tylko zapewnić takie właśnie przedstawienie obrazu finansowego przedsiębiorstwa.

3. PREZENTACJA RZECZOWYCH AKTYWÓW TRWAŁYCH

Biegły rewident powinien tak zaplanować i przeprowadzić badanie, aby móc wydać opinię wskazującą, czy sprawozdanie finansowe badanego podmiotu przedstawia rzetelnie i jasno sytuację finansową jednostki. Jednak należy zwrócić uwagę, że to stwierdzenie biegły rewident ma wydać w oparciu o zastosowane zasady (politykę) rachunkowości obowiązujące w badanym podmiocie. Tu pojawia się wątpliwość, czy mimo wydania przez biegłego rewidenta pozytywnej opinii o rzetelności i jasności przedstawionego sprawozdania finansowego zasady stosowane w jednostce nie zniekształcają tej rzeczywistości w znaczący sposób. Jeśli zaś ją zniekształcają, to czy korzystający z informacji ze sprawozdania finansowego potrafią je tak odczytać, aby móc je zweryfikować w oparciu o obowiązujące w jednostce zasady? Praktyka wskazuje, że część grup adresatów sprawozdania finansowego nie zdaje sobie nawet sprawy z tego, jakie zasady obowiązują w danym podmiocie i jakie skutki pociągają za sobą.

Dobrym przykładem wpływu zasad wyceny na kształtowanie wartości jest wycena rzeczowych aktywów trwałych, które z powodu swojej wartości często wywierają znaczący wpływ na ocenę majątkową przedsiębiorstwa. Należy zwrócić w tym miejscu uwagę, że artykuł nie przedstawia całego procesu badania wiarygodności i rzetelności rzeczowych aktywów trwałych, ale koncentruje się na samej istocie wpływu zasad wyceny na fakt ujęcia tych składników w różnej wartości.

Wycena wartości rzeczowych aktywów trwałych na dzień bilansowy według MSR opiera się na zasadzie wyceny zgodnej z wartością godziwą. Standard pozwala na dokonanie wyboru modelu wyceny następującej po początkowym ujęciu spośród dwóch możliwości:

- model kosztowy,
- model oparty na wartości przeszacowanej.

Wybrany model należy zastosować do całej grupy rzeczowych aktywów trwałych, jednak nie wszystkie grupy muszą być wyceniane według takiego samego rozwiązania. Informację o sposobie wyceny następującej po początkowym ujęciu jednostka powinna wykazać w polityce rachunkowości⁸.

Zgodnie z modelem kosztowym wyceny dokonuje się w oparciu o cenę nabycia lub koszt wytworzenia rzeczowego składnika trwałego, pomniejszone o umorzenie oraz ewentualne odpisy aktualizujące z tytułu utraty wartości. W celu zastosowania modelu kosztowego niezbędne jest prawidłowe ustalenie wartości początkowej, pozostałego okresu użytkowania środka trwałego i właściwych stawek amortyzacyjnych stosowanych przez cały okres amortyzacji. Należy także wziąć pod uwagę wartość odpisów z tytułu utraty wartości rzeczowego aktywu trwałego⁹.

Drugim rozwiązaniem jest zastosowanie modelu wartości przeszacowanej. Najważniejszą kwestią jest wówczas odpowiednie określenie wartości godziwej, która zgodnie z MSR 16 jest definiowana jako kwota, za jaką składnik majątku na warunkach rynkowych mógłby zostać wymieniony pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi-

⁸ *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, red. Z. Messner, PWN, Warszawa 2007, s. 145.

⁹ *MSR 16. Rzeczowe aktywa trwałe*, red. K. Winiarska, Difin, Warszawa 2007, s. 43.

mi stronami transakcji¹⁰. W przypadku gruntów i budynków wartość godziwa szacowana jest zazwyczaj w odniesieniu do ewidencji transakcji rynkowych przez powołanych do tego celu biegłych rzeczoznawców majątkowych. W odniesieniu do maszyn i urządzeń wartość godziwą stanowi ich wartość rynkowa określona przez rzeczoznawcę, a w przypadku braku aktywnego rynku do oszacowania wartości godziwej jednostka może posłużyć się metodą dochodową lub kosztem odtworzenia¹¹.

Zgodnie z modelem opartym na wartości przeszacowanej po początkowym ujęciu należy ująć składnik rzeczowego majątku trwałego w wartości przeszacowanej, która stanowi wartość godziwą danego składnika aktywów na dzień przeszacowania, pomniejszoną o następujące po dokonaniu przeszacowania umorzenie i późniejsze zakumulowane odpisy aktualizujące z tytułu trwałej utraty wartości. MSR 16 zezwala na zastosowanie modelu przeszacowania jedynie w sytuacji, gdy istnieje możliwość wiarygodnego ustalenia wartości godziwej składnika rzeczowego majątku trwałego¹².

Przeszacowań wartości składników rzeczowego majątku trwałego powinno się dokonywać z taką częstotliwością, aby zapewnić, że wartość bilansowa nie będzie różnić się w sposób znaczny od wartości godziwej ustalonej na dzień bilansowy. W związku z tym częstotliwość przeszacowań może być różna w zależności od składnika rzeczowego majątku trwałego. W przypadku składników, których wartość godziwa ulega znacznym i nieregularnym zmianom, przeszacowania powinny być dokonywane corocznie. Jeśli zmiany wartości godziwej są nieznaczne, wystarczające jest dokonywanie przeszacowania co trzy lub pięć lat. Przeszacowaniu podlega zarówno wartość początkowa, jak i dotychczasowe umorzenie składnika rzeczowego majątku trwałego¹³.

Istotne jest również, że przeszacowanie jednego aktywu powoduje obowiązek dokonania przeszacowania wszystkich składników rzeczowego majątku trwałego wchodzącego w skład tej samej grupy, co składnik przeszacowany. W skład takiej grupy wchodzi składniki majątku podobne pod względem rodzaju i zastosowania w działalności przedsiębiorstwa. Dzięki zastosowaniu przeszacowania dla całej grupy składników możliwe jest wykazanie w sprawozdaniu finansowych wartości i kosztów ustalonych na ten sam moment w odniesieniu do wszystkich składników rzeczowych aktywów trwałych wchodzących w skład jednej grupy aktywów. MSR 16 pozwala na stosowanie przeszacowania w różnych momentach w ramach tej samej grupy aktywów, pod warunkiem że odbywa się to w krótkim okresie i dokonywana jest aktualizacja przeszacowań¹⁴.

Zgodnie z par. 39 i 40 MSR 16 zwiększenie wartości bilansowej wskutek przeszacowania odnosi się na kapitał własny jako kapitał rezerwowy z aktualizacji wyceny. W przypadku gdy zwiększenie wartości bilansowej powoduje odwrócenie poprzedniego zmniejszenia ujętego w kosztach danego okresu, zwiększenie takie może zostać ujęte jako przychód w rachunku zysków i strat do wysokości wcześniejszego zmniejszenia tego

¹⁰ *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2007 (MSSF)*, t. I, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007, s. 605.

¹¹ M. Bonham i in. *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej w interpretacjach i przykładach*, t. 3: *Aktywa trwałe. Utrata wartości. Leasing*, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 134.

¹² *Rachunkowość finansowa*..., s. 146.

¹³ A. Helin, *Sprawozdanie finansowe według MSSF. Zasady sporządzania i prezentacji*, C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 205.

¹⁴ *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej a ustawa o rachunkowości – podobieństwa i różnice*, red. A. Jaruga, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2004, s. 145.

samego składnika majątku ujętego jako koszt. Natomiast zmniejszenie wartości bilansowej w wyniku przeszacowania należy wykazać w rachunku zysków i strat jako koszt, a w przypadku gdy występowała poprzednio nadwyżka z przeszacowania dotycząca tego samego składnika majątku, należy najpierw dokonać rozliczenia tej nadwyżki, a wartość zmniejszenia przewyższającą wartość nadwyżki wykazać jako koszt danego okresu¹⁵.

Nadwyżka z przeszacowania może zostać przeniesiona bezpośrednio do zysków z lat ubiegłych, z pominięciem rachunku zysków i strat, w momencie zrealizowania nadwyżki, za który uznaje się:

- moment sprzedaży środka trwałego,
- moment wycofania środka trwałego z eksploatacji,
- moment całkowitego umorzenia.

Możliwe jest również sukcesywne przenoszenie nadwyżki w okresie wykorzystywania składnika w wartości odpowiadającej różnicy wartości przeszacowanej i dokonanego odpisu amortyzacyjnego wartości początkowej¹⁶.

Z kolei uregulowania w zakresie wyceny na moment bilansowy w Ustawie o rachunkowości zawiera art. 28 ust. 1 pkt 1, zgodnie z którym środki trwałe powinny być wyceniane nie rzadziej niż na dzień bilansowy według ceny nabycia, kosztu wytworzenia lub wartości przeszacowanej pomniejszonej o odpisy amortyzacyjne lub umorzeniowe oraz odpisy z tytułu trwałej utraty wartości¹⁷.

Ustawa o rachunkowości dopuszcza możliwość dokonania aktualizacji wyceny wartości początkowej środków trwałych oraz odpisów umorzeniowych lub amortyzacyjnych zgodnie z metodami określonymi w odrębnych przepisach. Ustawa wskazuje jedynie, że wartość składnika majątku wykazana po aktualizacji nie powinna przekraczać wartości godziwej, której odpisanie w późniejszych okresach jest ekonomicznie uzasadnione¹⁸. Definiuje wartość godziwą jako kwotę, za którą składnik aktywów mógłby zostać wymieniony, a zobowiązanie uregulowane na warunkach transakcji rynkowej pomiędzy zainteresowanymi, dobrze poinformowanymi i niepowiązanymi ze sobą stronami¹⁹.

Powstała na skutek aktualizacji wyceny różnica wartości zgodnie z Ustawą o rachunkowości powinna zostać odniesiona na kapitał z aktualizacji wyceny i nie może być przeznaczona do podziału. W przypadku odpisów aktualizujących z tytułu utraty wartości środków trwałych na skutek zmiany technologii, wycofania z użytkowania bądź innych przyczyn, których wartość została poprzednio zaktualizowana na podstawie odrębnych przepisów, najpierw dokonuje się zmniejszenia różnic wykazanych w kapitale z aktualizacji wyceny do wysokości tych różnic, a wartość odpisów z tytułu utraty wartości przewyższająca odpisy z aktualizacji wyceny zmniejsza wartość kapitału z aktualizacji wyceny. Różnica ta ma wpływ na kapitał zapasowy lub inny o podobnych charakterze²⁰.

Podstawowe różnice w zakresie uregulowań dotyczących wyceny następującej po początkowym ujęciu wynikają przede wszystkim z faktu, że MSR pozwalają na zastosowanie jednego z dwóch alternatywnych rozwiązań: wyceny zgodnej z modelem kosztowym

¹⁵ Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2007 (MSSF), t. I, s. 614.

¹⁶ M. Bonham i in., *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości...*, t. III, s. 134.

¹⁷ *Rachunkowość finansowa...*, s. 145.

¹⁸ P. Fil, A. Michalczyk, *Problemy wyceny aktywów i pasywów według MSR/MSSF i ustawy o rachunkowości*, ODDK, Gdańsk 2007, s. 58.

¹⁹ Art. 28 ust. 6 Ustawy o rachunkowości.

²⁰ *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej a ustawa...*, s. 145.

albo wyceny zgodnej z modelem przeszacowania, podczas gdy w Ustawie o rachunkowości przewidziane jest jedynie podejście zbliżone do wyceny zgodnej z modelem kosztowym, a aktualizacja wyceny jest dozwolona tylko na podstawie odrębnych przepisów. Powoduje to konflikt z MSR, na podstawie których przeszacowanie powinno być dokonywane regularnie. Można więc uznać, że dopiero w momencie pojawienia się odrębnych przepisów zezwalających na aktualizację wyceny w sprawozdaniu finansowym zgodnym z Ustawą o rachunkowości pojawią się wartości będące połączeniem kosztu historycznego i wartości godziwej²¹.

Kolejną istotną różnicą między obydwojema podejściami jest fakt, że MSR dopuszczają możliwość dokonywania przeszacowania zarówno w górę, jak i w dół, przy czym przeszacowanie w dół jest ujmowane jako koszt danego okresu, pod warunkiem że wcześniej ten składnik majątku nie był przeszacowany w górę – natomiast w przypadku Ustawy o rachunkowości możliwa jest jedynie dodatnia różnica z aktualizacji wyceny. Jednak w przypadku przeszacowania zwiększającego wartość sposób ujęcia jest zbieżny w obu regulacjach, które wskazują, że powinien zostać odniesiony na kapitał z aktualizacji wyceny. Również w kwestii ewentualnych zmniejszeń wartości składnika majątku, który uprzednio był przeszacowany, MSR i ustawa o rachunkowości są zgodne i wskazują, że zmniejszenie to pomniejsza kapitał z aktualizacji wyceny do wysokości różnicy wynikającej z poprzedniego przeszacowania. Także definicja wartości godziwej zawarta w MSR 16 „Rzeczowe aktywa trwałe” jest zbieżna z definicją ustawową²².

4. UWAGI KOŃCOWE

Wycena, a co za tym idzie prezentacja rzeczowych aktywów trwałych w sprawozdaniu finansowym może się różnić w zależności od zasad, jakimi posługuje się jednostka (krajowe albo międzynarodowe), i od wybranej metody. W żadnym z tych przypadków nie można mówić o braku rzetelności w prezentowaniu wartości tych elementów sprawozdania finansowego, a jednak w każdym z nich będzie to inna wartość. Jeśli wziąć pod uwagę, że biegły rewident pracuje przede wszystkim dla zewnętrznych odbiorców informacji płynących ze sprawozdania finansowego, pojawia się problem, czym jest informacja wiarygodna i rzetelna dla adresata sprawozdania finansowego. Niestety w praktyce niektórzy odbiorcy tych informacji nie rozumieją zasad rządzących rachunkowością i w związku z tym niepoprawnie interpretują te informacje. Dodatkowo różne możliwości wyceny i prezentacji tych samych określonych pozycji sprawozdania finansowego powodują brak możliwości ich porównywania pomiędzy podmiotami gospodarczymi prowadzącymi księgi rachunkowe według przepisów krajowych i międzynarodowych bez wprowadzania korekt.

LITERATURA

- [1] Bonham M. i in., *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej w interpretacjach i przykładach*, t. III: *Aktywa trwałe. Utrata wartości. Leasing*, LexisNexis, Warszawa 2006
- [2] Fil P., Michalczyk A., *Problemy wyceny aktywów i pasywów według MSR/MSSF i ustawy o rachunkowości*, ODDK, Gdańsk 2007

²¹ P. Fil, A. Michalczyk, *Problemy wyceny...*, s. 61.

²² *Międzynarodowe standardy sprawozdawczości finansowej a ustawa...*, s. 150.

- [3] Helin A., *Sprawozdanie finansowe według MSSF. Zasady sporządzania i prezentacji*, C.H. Beck, Warszawa 2006
- [4] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej 2007 (MSSF)*, t. I, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007
- [5] *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej a ustawa o rachunkowości – podobieństwa i różnice*, red. A. Jaruga, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2004
- [6] *MSR 16. Rzeczowe aktywa trwałe*, red. K. Winiarska, Difin, Warszawa 2007
- [7] *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, red. Z. Messner, PWN, Warszawa 2007
- [8] Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 2009 nr 152, poz. 1223, ze zm.

RESEARCH ON RELIABILITY OF FINANCIAL STATEMENTS

The aim of the paper is to present the issues connected with the quality research on financial statements. The positive opinion by proficient controllers on the reliability of financial statement is an important factor which reduces the risk of taking decisions by the managers and owners of the businesses. The article focuses on the aspects of research on financial statements reliability which are prepared on the basis on the local and international regulations.